

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Проблемні аспекти регулювання функціонування агропромислових компаній / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2014 – № 2. – С. 5.
2. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
3. Астапович А.З. Транснаціональний капітал США в мировому господарстві / А.З. Астапович – М.: Наука, 1990. – 200 с.
4. Беседа Я. Диетический продукт / Я. Беседа // ТОП-100-рейтинг лучших компаний Украины. – 2012. – №3. – Окт.
5. Горбонос Ф.В. Економіка підприємств: підруч. / Ф.В. Горбонос, Г.В. Черевко, Н.Ф. Павленчик. – К: Знання, 2010. – 464с.
6. Гуторов А.О. Визначення оптимального розміру землекористування сільськогосподарських підприємств / А.О. Гуторов // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С.55.
7. Динз Г. К победе через слияние. Как обратить отраслевую консолидацию себе на пользу / Г. Динз. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – С. 17.
8. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємства в Україні» від 22.03.2012 №4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkpr.gov.ua>.
9. Кизим Н.А. Концентрация и интеграция капитала / Н.А.Кизим. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 102 с.
10. Костицький В.В. Закон перманентної концентрації капіталу: Економічна історія та українські реалії / В.В. Костицький. – К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2003. – 198 с.
11. Костусев А.А. Конкурентная политика в Украине / А.А. Костусев. – К.:КНЕУ, 2004. – 310с.
12. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 3.
13. Макаренко Ю.П. Вирішення проблеми реалізації виробленої продукції малими формами аграрного господарювання / Ю.П. Макаренко // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 51.
14. Пасхавер Б.Й. Концентрація та ефективність сільського господарства / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2013 – № 1. – С.16-23.
15. Сільське господарство України 2012 // Стат. зб. – К., 2012. – 386 с.
16. Кваша С.М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу / С.М. Кваша, К.С. Кваша. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 40 с.
17. Baumol W. The Free-Market Innovation Machine: Analysing the Growth Miracle of Capitalism. – Princeton: Princeton University Press, 2002. – 342 p.
18. Servaes H., Tufano P. The theory and practice of capital corporate structure / Deutsche Bank. – 2006. – №1. – 90 p.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2014 р.

*

УДК 338.433:338.49

О.М. ПОПАДЮК, аспірант*

Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Розвиток інфраструктури аграрного ринку як складової системи механізмів підтримки і стимулювання підприємництва

Постановка проблеми. Ринкові відносини відкривають перед товаровиробниками широкі можливості для вибору форм господарювання, спеціалізації та диверсифікації виробництва, каналів реалізації продукції, джерел фінансування й інвестування. Побу-

дова цивілізованого аграрного товарного ринку зумовлена розвитком відповідної ринкової інфраструктури, яка нині в Україні є недостатньо розвиненою, оскільки більшість її елементів знаходиться лише на початковому етапі розвитку і не виконує своїх функцій у повному обсязі. Тому виникає ряд проблем щодо взаємодії ринкових суб'єктів господарювання. Одним із вагомих чинників стабільного й ефективного функціону-

* Науковий керівник – М.Й. Малік, доктор економічних наук, професор, академік НААН.
© О.М. Попадюк, 2014

вання продовольчого ринку є його інфраструктура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти функціонування аграрного товарного ринку й розвитку його інфраструктури знайшли відображення у ряді праць таких учених, як Б.Л. Беренштейн [1], І.В. Бутирська [2], М.Й. Малік [3], В.А. Мамчур [4], І.В. Паска [5], О.М. Супрун [12], П.Т. Саблук, В.П. Ситник, З.П. Ніколаєва [13] та ін. Однак на сучасному етапі становлення ринкової інфраструктури не досить чітко встановлені методологічні засади формування окремих її елементів, особливо маркетингових.

Мета статті – обґрунтування основних принципів формування, аналізу стану, напрямів удосконалення та факторів, які ускладнюють ситуацію розвитку інфраструктури аграрного товарного ринку.

Виклад основних результатів дослідження. У вітчизняній теорії, правовому полі та практиці господарювання існують неоднозначні тлумачення щодо визначення економіко-правової сутності й складу ринкової інфраструктури, її впливу на економічне зростання виробництва.

Традиційно ринкова інфраструктура розглядається як сукупність галузей, видів діяльності, організаційно-правових та економічних відносин, яка забезпечує функціонування, взаємодію й регулювання елементів економіки через товарні, фінансові, інформаційні потоки з метою подальшого зростання виробництва та забезпечення соціально-економічної стабільності в країні.

Формування інфраструктури аграрного ринку здійснюється за умови синхронного розвитку трьох його складників: маркетингового, фінансово-кредитного й інформаційно-консультаційного. Залишаючись самостійними і маючи власну функціональну спрямованість, складники інфраструктури аграрного ринку постійно взаємодіють та взаємно доповнюють один одного [14].

На макроекономічному рівні ринкову інфраструктуру визначено як складову частину загального устрою економічного, правового й політичного життя, що має допоміжний характер і забезпечує нормальну діяльність економічної системи у цілому. Вона

охоплює систему державних, приватних, громадських інститутів (організацій та установ) і технічних засобів, що обслуговують основне виробництво.

Склад інфраструктури аграрного товарного ринку – це система елементів, що забезпечують стабільне безперерйне функціонування господарських зв'язків в агропромисловому комплексі, взаємодію суб'єктів аграрного ринку та вільне просування ресурсів, товарів і послуг на ринку [15].

До інфраструктури аграрного ринку віднесено товарні біржі, оптові ринки, торгові дома, ярмарки, аукціони. Елементами інфраструктури, що покликана обслуговувати товаровиробників, створювати умови для своєчасного й безперервного нарощування обсягів пропозиції продукції на ринку, є транспорт, складське господарство, зв'язок, системи цінового моніторингу, стандартизації, сертифікації, страхування тощо.

Окремі елементи інфраструктури створюються державою, інші – самими підприємницькими структурами. При цьому держава повинна визначати основні правові умови функціонування інфраструктури та окремих її елементів, а ринок – обумовлювати кон'юнктуру необхідних послуг, тобто їх обсяг, види, вартість [16].

При визначенні суті поняття ринкової інфраструктури використовується системний підхід, розглядаючи ринкову економіку як соціально орієнтовану, складну структуровану систему. Як і система в цілому, окремі її підсистеми характеризуються своїми об'єктами, суб'єктами, способами їх взаємодії, а також сукупністю виконуваних цільових функцій. Функціонування національного аграрного ринку, який є сукупністю взаємозв'язаних, специфічних видів ринку, безпосередньо залежить від стану його інфраструктури та окремих її складників, які прискорюють і полегшують укладення й здійснення ринкових угод. Мета інфраструктури – забезпечити стабільне, безперерйне функціонування господарських зв'язків в АПК, взаємодію суб'єктів аграрного ринку та вільне просування ресурсів, товарів і послуг на ньому [17].

Існуюча у вітчизняному аграрному секторі ринкова інфраструктура ще не є доскона-

лою, оскільки знаходиться лише на початковому етапі свого формування, її окремі складові елементи розрізнені та функціонують хаотично. Функціонуванню інфраструктурних елементів на регіональному рівні бракує системності, а процесу їх становлення – послідовності. Навіть поняття ринкової інфраструктури, її функції й порядок формування чітко не визначені для умов перехідної економіки.

Основними принципами формування ринкової інфраструктури аграрного сектору є такі:

наявність ефективної системи інфраструктурного забезпечення, яка визначає господарські взаємозв'язки між суб'єктами господарювання та регулює потоки товарів, послуг, фінансів, робочої сили, є обов'язковою умовою успішного функціонування ринкової системи господарювання;

реформи, які відбуваються в Україні, мають на меті створення збалансованої ринкової економіки й одночасно сприяють розвитку всіх складників ринкової інфраструктури;

важливим принципом формування інфраструктури є її стабільність, що передбачає стабільне функціонування основних елементів інфраструктури, а також законодавче їх забезпечення;

кожний елемент ринкової інфраструктури повинен відзначатися чіткою цільовою спрямованістю на ефективний розвиток економіки, гнучкістю до умов ринкового середовища, максимально задовольняти потреби суб'єктів господарювання та відповідати міжнародним і державним стандартам якості обслуговування, взаємодії та керування;

при формуванні ринкової інфраструктури необхідно враховувати зростаючу інтеграцію української економіки у світові економічні структури при обов'язковому дотриманні національних інтересів [18].

Аналіз стану ринкової інфраструктури аграрного сектору показав, що відсутні тривалі, стабільні зв'язки; відносини не ґрунтуються на дієвій контрактній основі; деформована структура попиту внаслідок низької платоспроможності населення; велика роздрібненість комерційної мережі; відсутні професійні гуртові продавці; відсутня прозорість розрахунків; високий ризик комерційних операцій; існує дефіцит достовірної

кон'юнктурної інформації про ринки продовольства; відсутня система цінового моніторингу; домінують неорганізовані місця продажу з примітивною інфраструктурою і антисанітарними умовами; біржі не виконують функцій, зокрема як індикатора формування цін; велика амплітуда коливання цін; обсяги реалізації аграрної продукції на біржах безпосередньо товаровиробниками становлять дуже малу частку [19].

Ускладнюють ситуацію відсутність інформації про кон'юнктуру ринків сільськогосподарської продукції, низька комунікаційна мережа, недостатність дрібнооптових формувань із закупівлі, оптових плодоовочевих ринків, а також їх відповідного обладнання холодильним устаткуванням та складами. Триває практика адміністративного контролю за функціонуванням об'єктів інфраструктури ринку, що впливає на ціноутворення, вибір партнерів і каналів збуту. Застосовуються адміністративні важелі впливу на укладення угод лише через біржі, чи інші формування, що є прямим втручанням у підприємницьку діяльність суб'єктів господарювання. Біржі не є індикатором ринкових цін, майже не проводиться аукціонна торгівля живою худобою [20].

Формування ринкової інфраструктури включає створення комплексної багаторівневої системи, метою якої є задоволення потреб споживачів та інтересів товаровиробників. Інфраструктура виконує функції розподілу, нагромадження, а також маркетингову, комунікаційну тощо. Особливостями розвитку елементів ринкової інфраструктури є те, що деякі з них почали відроджуватися лише кілька років тому. Це, насамперед, стосується товарних бірж. До завдань біржової торгівлі можна віднести:

чітке виконання основних функцій торгівлі;

виявлення і врегулювання біржових цін;

страхування учасників біржових торгів від коливань цін;

створення структури виробничих відносин, які породжують конкуренцію між товаровиробниками.

Нагадаємо, що правові умови створення та діяльності товарних бірж на території України визначає Закон України "Про това-

рну біржу” [6], згідно з яким товарна біржа є організацією, що об’єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу та комерційну діяльність, і має на меті надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту й пропозиції на товари, вивчення, упорядкування та полегшення товарообігу і пов’язаних із ним торговельних операцій.

Положення щодо біржової торгівлі містять також інші законодавчі акти. Так, Законом України “Про зерно та ринок зерна в Україні” визначено, що акредитовані біржі – це товарні біржі, яким надано відповідним державним органом висновок про їхню відповідність щодо надання послуг з укладення біржових угод купівлі-продажу зерна та продуктів його перероблення [7].

Стаття 17 Закону України “Про державну підтримку сільського господарства України” містить положення щодо Аграрної біржі. Відповідно до цієї статті Постановою Кабінету Міністрів України від 26.12.2005 року № 1285 “Про створення Аграрної біржі” було затверджено статут Аграрної біржі та склад її наглядової ради [8]. Ця біржа створена з метою надання біржових послуг суб’єктам господарювання з укладення біржових договорів (контрактів) щодо сільськогосподарської продукції, продажу товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція, іпотечних сертифікатів та іпотечних заставних, а також із проведення й організації розрахунково-клірингової діяльності.

Метою формування мережі біржового аграрного ринку є створення конкурентного середовища, забезпечення структурної перебудови економіки України.

Зважаючи на певні недоліки чинного законодавства щодо біржового ринку Кабінетом Міністрів України було подано до Верховної Ради України проект Закону України від 02.03.2007 року № 3256 “Про товарну біржу” в новій редакції [9]. Ним визначався статус товарної біржі як суб’єкта господарювання, що надає послуги з укладення біржових договорів, виявлення попиту та пропозицій на біржові товари, товарних цін, вивчає, упорядковує товарообіг і сприяє пов’язаним із ним торговельним операціям;

вказані основні принципи й засади діяльності товарної біржі, її права, обов’язки та гарантії діяльності, види біржових угод і правила біржової торгівлі. Проте цей законопроект до цього часу не прийнятий парламентом України.

Пріоритетними напрямками розвитку вітчизняного біржового аграрного ринку є:

запровадження нових та вдосконалення чинних нормативно-правових актів, які регулюють діяльність товарної біржі з укладення форвардних, ф’ючерсних угод і опціонів, розрахункових палат, бірж, системи гарантій в умовах обслуговування угод спотового аграрного ринку, створення умов для функціонування біржової інфраструктури;

виконання комплексу заходів щодо запровадження торгівлі товарними деривативами, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція й продовольство, враховуючи організаційне, інформаційне, програмне, розрахункове, правове забезпечення;

запровадження стандартизованих правил торгівлі форвардними біржовими контрактами та інших обов’язкових документів, що обслуговують процедуру укладення біржових угод і гармонізація їх із міжнародними стандартами.

Чинне правове поле України не містить спеціальних законодавчих актів щодо створення та діяльності оптових (гуртових) ринків і аукціонів. Проте для ефективного просування продукції АПК на ринок та її реалізації важливо розвивати оптові, оптовороздрібні, міські продовольчі ринки, які утворюють керований, регульований механізм товарного обігу з відповідною інфраструктурою, що включає в себе комплекс торговельних, складських, адміністративних приміщень і допоміжних служб. Саме гуртові ринки й аукціонні торги за наявності попиту та пропозиції дають змогу забезпечувати максимальну відкритість процесу ціноутворення і встановлювати об’єктивні ринкові ціни. Така форма торгівлі є не лише індикатором ринкових цін, а й заходом щодо зниження маркетингових витрат на цьому сегменті ринку та поліпшення культури ринкових відносин. Не менш важливим є фактор психологічного впливу відкритих торгів на подальшу поведінку партнерів.

Нормативно-правовим актом, що стосується оптових ринків, є Постанова Кабінету Міністрів України “Про оптові продовольчі ринки”, якою схвалено основні напрями створення і функціонування оптових продовольчих ринків [10]. Згідно із цією Постановою оптовий продовольчий ринок – це суб’єкт підприємницької діяльності, який утворено відповідно чинного законодавства й метою діяльності якого є створення необхідних умов для здійснення операцій із продажу та купівлі наявних видів сільськогосподарської продукції й продуктів її переробки, укладення відповідних торговельних угод.

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.11.2008 року № 1447-р “Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції” спрямоване на створення 25 оптових ринків (9 – у 2009 році, 16 – у 2011-му) та удосконалення процесу реалізації сільськогосподарської продукції, ефективніше використання мережі збуту сільськогосподарської продукції, запобігання несправедливій конкуренції, задоволення в повному обсязі потреби споживачів у якості й безпечності сільськогосподарської продукції; визначення шляхів і форм участі держави у створенні та розвитку мережі оптових ринків; створення сучасних, інтегрованих до світової системи оптових ринків у всіх регіонах країни [11].

Розвиток гуртових ринків стримується не врегульованістю нормативних актів, що стосуються їхньої діяльності, зокрема щодо виділення земельних ділянок, оподаткування тощо. Для подальшого розвитку мережі гуртових сільськогосподарських ринків необхідно врегулювати питання щодо виділення земельної ділянки для функціонування ринку, ринкового збору, документального оформлення факту купівлі-продажу на гуртовому ринку. Ці питання врегульовані Законом України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції” від 25.06.2009 року № 1561-VI.

Формою оптової торгівлі, яка присутня в Україні на ринку племінної худоби, є аукціонний продаж. Однак за відсутності налагодженого механізму загальний обсяг продажу великої рогатої худоби через аукціони не-

значний, тому необхідна відповідна система економіко-правових відносин щодо аукціонної діяльності.

Наказом Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук від 05.06.2002 року № 153/44 “Про затвердження Положення про організацію та проведення аукціонів живої худоби та птиці”, що регламентує порядок організації й проведення аукціонів живої худоби (племінної, неплемінної продуктивної) та птиці (далі худоба і птиця), визначено повноваження аукціонного комітету й порядок оформлення угод купівлі-продажу.

Аукціон худоби і птиці – це організаційна форма публічного продажу худоби та птиці в зазначений час і в установленому місці з попереднім їх оглядом.

Ефективність функціонування аграрних бірж та інших об’єктів інфраструктури залежить від наявності торгових домів, які характеризуються універсальною комерційно-посередницькою діяльністю і різноманітними виробничими й інвестиційно-фінансовими операціями. Торгові дома нині поєднують торговельно-посередницькі установи різного профілю та типу: оптові, оптово-роздрібні, роздрібні й торговельно-виробничі підприємства. Масштаби їхньої діяльності та організаційно-правові форми дуже різні. Найширшого розвитку одержали універсальні торгові дома – багатогалузеві формування, що є великими торговельними об’єднаннями, котрі мають тісні контакти з виробниками товарів і банками.

Форми, в яких можуть функціонувати агроторгові дома, визначаються Законом України “Про господарські товариства” від 19.09.1991 року № 1576-XII.

Висновки. Серед першочергових завдань удосконалення аграрного ринку у сфері інфраструктури вбачаються такі:

розвиток системи постійного моніторингу та прогнозування стану ринків сільськогосподарської продукції – складання й публікація звітних і прогнозних балансів з основних видів продукції та продовольчих ресурсів, видання фахових оглядів кон’юнктури й прогнозу ринків тощо;

розширення мережі заготівельно-збутових кооперативів та масштабів їхньої

діяльності в сільській місцевості, удосконалення роботи товарних бірж, агроторгових домів, розширення форвардної й ф'ючерсної торгівлі;

формування нормативно-правової бази як єдиної системи ринкової інфраструктури, для чого доцільно прийняти відповідні Закони України.

Список використаних джерел

1. *Беренштейн Б.Л.* Перспективи розвитку українського біржового аграрного ринку / Б.Л. Беренштейн, О. М. Третяк // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 50-56.
2. *Бутирська І.В.* Інфраструктурне забезпечення регіонального розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення: монографія / В.В. Бутирська. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 238 с.
3. *Малік М.Й.* Інфраструктурна складова аграрного ринку / [М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобійник, Н.Г. Копитець] / Функціонування аграрного ринку в умовах глобалізації економіки / Саблук П. Т., Білорус О. Г., Кваша С. М. [та ін.]. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2009. – 56 с.
4. *Мамчур В.А.* Інституції та “суспільний розмір” аграрного ринку / В. А. Мамчур // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 161-166.
5. *Паска І.М.* Досвід організації та функціонування оптових продовольчих ринків / І. М. Паска // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 6. – С. 59-61.
6. Про товарну біржу: Закон України від 10.12.1991 року № 1956-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.
7. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04.07.2002 року № 37-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 35. – Ст. 258.
8. Про створення Аграрної біржі [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2005 року № 1285 // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1285-2005-%D0%BF/print1326902009863176>.
9. Про товарну біржу [Електронний ресурс]: проект Закону України від 02.03.2007 року № 3256 // Законодавство України. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webpro4_1?id=&pf3511=29627.
10. Про оптові продовольчі ринки [Електронний ресурс]: Закон України від 09.06.1999 року № 997 // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997-99-%D0%BF/print1326902674511716>.
11. Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.11.2008 року № 1447-р // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1447-2008-%D1%80/print1326902674511716>.
12. *Супрун О.М.* Функціонування ринкової інфраструктури в аграрній сфері економіки / О. М. Супрун // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 85-90.
13. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / Саблук П. Т., Ситник В.П., Ніколаєва З. П. [та ін.]. – К.: ІАЕ, 2000. – 585 с.
14. *Basavaraja H., Mahajanashetti S. B. and Udagatti N. C.* (2007) “Economic analysis of postharvest losses in food grains in India: a case study of Karnataka”, *Agricultural Economics Research Review* 20: 117-126.
15. *Bokusheva R., Finger R., Fishier M., Berlin R., Marin Y., Perez F. and Paiz F.* (2012) “Factors determining the adoption and impact of a postharvest storage technology”. Paper presented at the International Association of Agricultural Economists Triennial Conference, Brazil, 18-24 August.
16. *Chamberlin J., Tadesse M., Benson T. and Zakaria S.* (2007) “An atlas of the Ethiopian rural economy: expanding the range of available information for development planning”. *Information Development* 23(2-3): 181-192.
17. *Fan S., Hazell P. and Thorat S.* (2000) “Government spending, growth, and poverty in rural India”, *American Journal of Agricultural Economics* 82(4): 1038-1051.
18. *Key N., Sadoulet E. and De Janvry A.* (2000) “Transaction costs and agricultural household supply response”. *American Journal of Agricultural Economics* 82(2): 245-259.
19. *Khandker S., Bakht Z. and Koolwal G.* (2009) “The poverty impact of rural roads: the evidence from Bangladesh”, *Economic Development and Cultural Change* 57: 685-722.
20. *Moi'se E., Delpeuch C., Sorescu S., Bottini, N. and Foch A.* (2013) “Estimating the constraints to agricultural trade of developing countries”. *OECD Trade Policy Papers*. Paris: OECD Publishing.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2014 р.

*